

- 7 Fisman I. *Podhody k osenke urovnia sformirovannosti kluchevykh kompetentnostei uchasihsA.* <https://sites.google.com/site/kniznaapolkavmk/fisman-i-s-podhody-k-ocenke-urovna-sformirovannosti> (data obraseniia: 02.05.2020)
- 8 Kunanbaeva S.S. *Teoriia i praktika inoiazychnogo obseniia.* – Almaty: Edelveis, 2010.
- 9 Jadrina M.J. *Predposylki sozdanii novoi modeli skolnogo obrazovaniia v Kazahstane // Otkrytaia skola, 2012. № 6.*
- 10 Homski N. *Iazyk i myslenie.* – M., 1972.
- 11 Goncharova E.L. *Rannie etapy stanovleniia chitatelskoi deiatelnosti v norme i pri otklonenii v razvitiie // Diss. d-ra psiholog. Nauk.* – M., 2009
- 12 Galaktionova T.G. *Chtenie skolnikov kak sotsialno-pedagogicheski fenomen otkrytogo obrazovaniia.* <https://cyberleninka.ru/article/n/chtenie-shkolnikov-kak-sotsialno-pedagogicheskiy-fenomen-otkrytogo-obrazovaniya-problemy-issledovaniya> (data obraseniia: 02.05.2020).
- 13 Orlova E.A. *Kulturnaia (sotsialnaia) antropologia: uchebnoe posobie dlia vuzov.* – M.: Akademicheskii Proekt, 2004.
- 14 Hodakova A.A. *Kulturnyi konsept kak smyslovaia sennost teksta // Aksiologicheskie aspekty metodiki prepodavaniia russkogo iazyka (professionalnyi i obseobrazovatelnyi urovni): Materialy mejdnarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii/nauchnykh redaktorov i sostavitel' A.D. Deikina, A.P. Eremeeva, L.A. Hodakova, V.D. Ianchenko.* – M.: Iaroslavl, 2009.
- 15 Elkonin D.B. *Izbrannye psihologicheskie trudy.* – M.: Pedagogika, 1989. – 560 s: il.
- 16 Vygotski L.S. *Myslenie i rech. Izd. 5, ispr.* – M.: Izdatelstvo “Labirint”, 1999. — 352 s. - monografiia
- 17 Leontev D. *Deiatelnost. Soznanie. Lichnost.* – M.: Politizdat, 1975.
- 18 Aristova M.M. *Obsekulturnaia kompetentsiia i chitatelskaia gramotnost v skolnom literaturnom obrazovanii // “Aktualnye problemy psihologii i pedagogiki v sovremennom mire”: Sbornik trudov uchastnikov III Mejdnarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii. Rossiskii univertsitet drujby narodov.* – M.: Rossiskii univertsitet drujby narodov (RUDN), 2017. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=29152772>.
- 19 Sergeev A.A. *Formirovaniie metapredmetnoi kompetentsii “chitatelskaia gramotnost” u mladshikh skolnikov s ogranichenymi vozmozhnostiami zdorov'ia i normoi razvitiia.* – Rechevaia komunikatsiia. Mejdisciplinarnoe vzaimodeistvie, problemy i perspektivy. sbornik materialov IV Mejdnarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii. Volgograd: ForTess, AmirIt. – 2019.
- 20 Suprunova A.V. *Chitatelskaia kompetentsiia kak sostavliavushaia obsekulturnoi kompetentnosti (diagnostika metapredmetnykh umenii).* <https://cyberleninka.ru/article/n/chitatelskaya-kompetentsiya-kak-sostavlyayushaya-obschekulturnoy-kompetentnosti-diagnosticska-metapredmetnykh-umeniy>.
- 21 Morozova A.N. *Interpretatsiia inoiazychnogo teksta v kontekste formirovaniia chitatelskoi gramotnosti.* <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=42556725>
- 22 Baranov A.N. *Lingvistsheskaia eksperimtalnaia teksta. Teoreticheskie osnovaniia i praktika.* – M., 2007.
- 23 Ermakova E.V. *Implisitnost v hudojestvennom tekste (na materialakh russkoi i angliiskoi prozy psihologicheskogo i fantasticheskogo realizma) / pod red. M.B. Borisovoi.* – Saratov: izd-vo Sarat. un-ta, 2010. 200 s.
- 24 Bulataia E. V. *Sootnosenie eksplisitnoi i implisitnoi informatsii v hudojestvennom tekste Filologicheskie nauki/7. Iazyk, rech, rechevaia komunikatsiia.* – http://www.rusnauka.com/5_NITS_2015/Philologia/7_186991.doc.htm

МРНТИ 17.82.30

<https://doi.org/10.51889/2021-1.1728-7804.53>

Хожамбердиев О.К.,¹ Серікбаева Б.²

^{1,2} Т.Қ.Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы,
Алматы, Қазақстан

ПРОЗАЛЫҚ ШЫҒАРМАЛАРДЫҢ ДАМУ ТАРИХЫ

Аңдатпа

Мақалада мәтінді оқу үдерісіндегі прозалық шығармалар арқылы актерлер мен режиссерлерді мамандыққа тәрбиелеу мәселесі туралы жазылған. Прозалық шығармалармен жұмыс – бұл көптеген сахна тілі және актерлік өнер мамандары арасында белгілі түсінік. Прозалық шығармалар арқылы мәтінді оқу үдерісінде әр білім алушының даралығын педагогикалық тәрбиелеу және оның білімі мен одан әрі кәсіби дамуы арасындағы байланыс проблемасын алға тартады. Күнде болып жатқан деңгейіндегі теориялық ұғымдарды прогрессивті зерттеу жүйесі болашақ актер мен режиссерлерге өзіндік дамуының ыңғайлы деңгейіне, сонымен қатар, жеке тұлғалық болмысына сүйене отырып, прозалық мәтіннің стильдік табиғатын жеңіл айқындайтын және де сөйлеу техникасын дамытып, қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: актер, театр, монолог, сахна, спектакль, сахна тілі, техника

Khozamberdiyev O.K.,¹ Serikbayeva B.²

*^{1,2} Kazakh National Academy of Arts named after T.K.Zhurgenov,
Almaty, Kazakhstan*

HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF PROSE WORKS

Abstract

The article examines the problem of professional training of actors and directors through verbal action in the process of reading a text. Verbal action is a popular concept among many teachers of stage language and acting. The pedagogical education of the individuality of each student in the process of reading the text through verbal influence raises the problem of the relationship between his knowledge and further professional development. The system of progressive study of theoretical concepts of different levels of complexity allows future actors and directors to easily reveal the stylistic nature of the text and develop language techniques based on the optimal level of their development and personal orientation.

Keywords: actor, theater, monologue, scene, spectacle, scenic speech, technique.

Хожамбердиев О.К.,¹ Серикбаева Б.²

*^{1,2} Казахская национальная академия искусств имени Т.К.Журганова,
Алматы, Қазақстан*

ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ ПРОЗАИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ

Аннотация

В этой статье исследуется проблема профессиональной подготовки актеров и режиссеров через словесное действие в процессе чтения текста. Словесное действие – популярное понятие среди многих педагогов сценического языка и актерского мастерства. Педагогическое воспитание индивидуальности каждого ученика в процессе чтения текста посредством словесного воздействия ставит проблему взаимосвязи его знаний и дальнейшего профессионального развития. Система поступательного изучения теоретических концепций разного уровня сложности позволяет будущим актерам и режиссерам легко раскрывать стилистическую природу текста и развивать языковые приемы, исходя из оптимального уровня их развития и личностной ориентации.

Ключевые слова: актер, театр, монолог, сцена, спектакль, сценическая речь, техника

Кіріспе. Жалпы қазақ әдебиетінде проза жанрының қалыптасып, оның дамуындағы ұлттық поэтикалық дәстүрдің ролін ешкім жоққа шығара алмайды. Көркем сөз қолданысында өлең сөз жүйесіне бірнеше ғасырлар бойы басымдық беріп келген әдебиетіміз проза жанрының қалыптасуына алғышарттар жасады. Сондай-ақ әдебиеттегі жаңа форманың жетілуіне сыртқы әсер, басқа елдердегі реалистік проза дәстүрінің де орнын ескеруіміз қажет. Сырттан келетін әдеби ықпалдарды сөз еткенде ХІХ ғасырдың аяғынан бастап ұлттық сөз өнеріндегі шығыстық дәстүр анағұрлым бәсең тартып, ХХ ғасырдың алғашқы ширегінен бастап әредік қана көзге шалынатын болды.

Қалай десек те, қазақ әдебиетіндегі проза, әсіресе оның эпикалық формалары еуропалық әдебиеттегі дәстүрлерге бағдар ұстанып, ондағы үлгілерді ұлттық көркемдік таным ерекшеліктеріне бағындыра, өз талғамына сай сіңіре алды. Сондықтан батыс елдердің әдебиеттерінде болған әдеби ортақтықтар, әр кезеңде жетекшілік еткен тенденциялар біздің әдебиетімізде сол қалпында қайталанбаса да, көріністері танылып отырады. Бұл елдер әдебиетіндегі әдеби бағыттар мен ағымдар, көркемдік әдістердің пайда болуына негіз болған жағдайдарға ұқсас көріністерді қазақ әдебиетінен де мол ұшыратамыз.

Әдістеме. Қазақ әдебиетін зерттеушілер ұлттық проза жанрларының түп негіздерін халық ауыз әдебиетінің мұралары: лиро-эпикалық дастандардан, қиссалар мен аңыздардан, жыраулар шығармашылығының басты жанры — толғаулардан, шежірелерден т.б. іздейді. Мұндай әдістеме қазақ әдебиеттануында әбден орнығып, ол арқылы бірнеше ғылыми жетістіктерге қол жеткізе алдық. Халық мұраларының прозалық үлгілерін қарастырып, оның өзіндік көркемдік-эстетикалық ерекшеліктерін ашқан С. Қасқабасовтың “Қазақтың халық прозасы” (1984), қазақ романының жанрлық тамырларын зерттеуде ежелгі мифтер мен фольклордан бастап жазба әдебиетіне дейін көктей қарастыру жүйесін әкелген Ш.Елеуеновтің “От фольклора до романа-эпопеи” (1987) сияқты монографиялық еңбектері біршама көкейкесті мәселелерді шешіп, ең маңыздысы, бұл тараптағы болашақ ізденіс бағдарларын айқындап берді.

Б.Шалабаевтың “Қазақ прозасының тарихында” (1968) да ұлттық проза жанрларын фольклорлық мұралармен байланыстыруды кездестіреміз. Бірақ аталмыш еңбек прозалық жанрлар эволюциясының бастау көздерін халық шығармашылығы мен поэзияда екенін айтқанымен, жіті теориялық талдауларға бара бермеген.

Прозаның халықтық үлгілері делінетін жанрларға үстірт сипаттама берумен шектеледі. Ал әдебиетіміздегі роман сынды жанрдың пайда болуын тек қана орыс әдебиетінің жемісі деп бағалауын қолдау қиын. Сондықтан да болар, ол еңбек өз кезінде біраз сынға ұшырады. Дей тұрғанымызбен, бұл еңбек тың ғылыми проблемаға жол салуымен, қазақ прозасының дәні фольклор мен ауыз әдебиетінде жатқандығын меңзеуімен, зерттеу материалы ретінде қыруар көркем шығармаларды қамтуы жағынан өз уақытының сұранысын біршама ақтай білді деп санаймыз. Ш.Елеуқенов реалистік әдебиетте ауқымды артықшылыққа ие, финалдық жанр деп қарастырылып келе жатқан романның ғылыми типологиясын жасауға, түрлік ерекшеліктерін айғақтауға ден қойды. Ол жанр мәселесін шешуде нақты бір дәуірдегі әдеби үдерістің негізгі ерекшеліктерін танытатын көркемдік құрылымдар типологиясының маңызына тоқталып өткен болатын. Қазақ романының өзіндік даму заңдылықтарына үңілген зерттеуші осы жанрдың шет елдік, көршілес елдердің ғалымдары негіздеген бірнеше концепцияларға талдаулар жасайды. Сондықтан да ол тұжырымдарды қайталаудың қажеттігі жоқ. Біз үшін маңыздысы – роман жанрының поэтикасындағы бүкіладамзаттық көркемдік даму заңдылықтары мен ұлттық топырақтағы эстетикалық факторлардың тоқайласу шектері. XX ғасыр басындағы адам санасы мен өмірдің күрделенген қайшылықтарына дендеу үшін қазақ әдебиетінің жанрлық репертуарында роман басымдыққа ие болғаны аян.

Нәтижелер. Ш.Елеуқенов “Неліктен роман? Неге өлең емес? Неге эпикалық поэма емес? Неге мысал емес?” деген сұрақ қоя отырып, “бүтін бір дәуірдің идеясын бойына сыйғыза алатын, ол дәуірдегі қаһармандық пен күнделікті өмір ағысын, комедиясы мен трагедиясын, саясаты мен философиясын, сол дәуір адамының жан дүниесінің қозғалысы, аңсары мен әрекетін бейнелеуде” романдық форманың үстемдігі қазақ әдебиетінің жаңа, жоғарғы сатысы деп табады [1; 98]. Және қазақ романының пайда болуына басқа әдебиеттерде де кезесетін мынадай нақты жағдайлар себеп болды дейді: “1) Өмірдің өзінде де түбегейлі өзгерістер қажет екенін сезіну пайда болды.

Ол қажеттіліктерді таныту үшін әдебиет өз дәуірінің тақырыптарына қарай ұмтылды. 3) Дәуір ұсынған тақырыптарды бейнелеу үшін дәуір мәселелерін тұтастай қамтитын, яғни саясатты да, философияны да, моральды да, психологияны да, қысқасы, адамның немен өмір сүретінін, немен тыныстайтынын түгел біріктіре алатын жаңа баяндау формалары керек еді. 4) Құндылықтарды қайта бағалауда өзінің айрықша мүмкіндігін дәлелдеген жаңа дәуірге лайықты эпос жанры, яғни роман, қажет болды” [1; 108, 109].

Ұлттық топырақта пайда болған әрбір жаңа жанрдың сол ұлт өнерінің даму логикасынан шығарып барып әлемдік көркемдік өріспен сабақтастыру — ең өнікті, әрі дұрыс жол. Ш.Елеуқенов еңбегінде қазақ әдебиетіндегі жанрлық-стильдік құрылымдар өзгерісіндегі сыртқы әсерлер, басқа әдебиеттердің орны жоққа шығарылмайды. Әсіресе ғалымның ұлт әдебиетіндегі өмір құбылыстарын бейнелеу ұстанымдары мен дәстүрлі жанрлардың ауқымының кеңеюінде әдеби аударманың ролін өте орынды бағалайды. Расында да, әдебиетімізде сонет, элегия, мысал, романтикалық поэма, шағын эпистолярлық роман сияқты жанрлық формалардың көрініс беруі — қазақ суреткерлерінің ұлттық таным мен талғамды ескере отырып жасаған талантты аудармаларының нәтижесі. Абайдың төл шығармаларымен қатар, аудармалары романдық сюжет, романға тән психологиялық және әлеуметтік талдау қалыптастырудағы орны орасан.

Талқылау. Орыс классикалық мұраларынан бұрын әжептәуір мөлшерде аударылған шығыс поэзиясының туындылары болғанымен, олардың жаңа ғасыр басындағы қазақ әдебиетінде жанрлық құрылымдар түзудегі ізі бірте-бірте көмескілене бергені де ғалымдар назарынан сырт қалған емес. Мұны ұлттық әдебиеттің еуропалануы деп тануға есте болмайды. Қайта қазақ әдебиетінің өзіндік заңдылықтарына сәйкес жаңа мазмұндық-формалық ізденістерге бой ұрғаны деп қабылдаған жөн. Жаңа фазаға көтерілген көркемдік таным мен көркемдік ойлау осыны қажетсінді.

Қазақ әдебиеттануында жан-жақты қарастырыла бастаған бұл мәселені идеологиялық талап- шарттардан тыс, еліміз тәуелсіздік алған жылдары зерттеген А. Исмақова еңбегі толымды болып шығуы заңды. Өйткені бұрынғы зерттеулерде ашық талдауға болмаған қазақ романының қарлығашы — “Бақытсыз Жамал” мен Шәкәрімнің өзгеше қырын танытқан “Әділ-Мәриясынсыз”, М. Жұмабаевтың классикалық әңгіме жанрының бүкіл шарттары сақталған, прозаның күрделі формаларының қалыптасып кетуіне алабөтен серпін берген “Шолпанның күнасынсыз”, Ж. Аймауытовтың әңгімелері, повесі, ұлттық прозаның жаңа эстетикалық сапасы — “Қартқожасы” мен “Ақбілегінсіз” біздегі проза жанрларының даму тенденциясын толық айқындап шығу мүмкін емес еді. Сонымен қатар аталған еңбекте ауыз әдебиеті жанрларының роман құрылымын түзуге қандай компоненттер бере алғандығы, әр жанрдың қандай мазмұндық-түрлік үлес қосқандығы туралы нақты мақсатты көзделген.

Тағы бір айта кетерлігі — қазақ кәсіби прозасы мен романының қалыптасуына орыстың реалистік прозасы, ол арқылы келген батыстық әдебиеттің жоққа шығаруға болмайтын ықпалының қаншалықты деңгейде болғандығына көңіл аударылуы. Зерттеушінің бағамдауынша, “орыстың реалистік романы қазақ ауыз әдебиетінің эпикалық мұраларына дем берушілік роль ғана атқарды. Егер әдебиеттерде жанр дәстүрінің “тектік” және “түрлік” негіздерін жинақтау үдерісі жүріп жатпағанда роман бұлай тез орнығып қаламас еді” [2].

Бұл салада осыншалық ауқымды істер атқарылғанына қарамастан, ұлттық проза жанрларының қалыптасуында басқа да қосымша факторлардың бар екендігі мәселені әрі қарай індете түсуге жетелейді.

Адамзат архаикалық-ұжымдық, фольклорлық-поэтикалық ойлаудан авторлық ойға, жеке сана көріністеріне дейінгі динамикалық даму жолында бірнеше сатылардан өтуі арқылы көркемдік танымның ең

күрделі формаларына қол жеткізе алды. Әлемдік әдебиеттің тарихи даму жолында өзіндік орын алатын қазақ әдебиеті де рухани өркендеудің адам баласы жүріп өткен белестерін бағындыра отырып, көркемдік дамудың биік сатысына көтерілді. Барша әдебиеттерге тән ортақ заңдылықтар сырын игере алу мен өзіндік ұлттық ерекшелігін нығайту арқылы көркемдік-идеялық жаңа сапа танытудың жарқын мысалы — XX ғасырдағы қазақ әдебиеті. XX ғасырда қазақ әдебиетінің эстетикалық құрылымы мен жанрлық жүйелеріне шешуші өзгерістер келді. Әсіресе қуатты қарқын таныта бастаған проза батыл түрде жаңа тәжірибелер жасай берді. Бұл ұлттық прозадағы көркемдік әдістердің күрделенуінен, жаңа әдеби ағымдардың орын тебуінен де айқындалады.

Жер бетіндегі барша халықтардың даму жолы біркелкі еместігі аян. Алғашқы қауымдық құрылыстан неғұрлым күрделі қоғамдық өмір формаларына әр халық түрлі жолдармен, түрлі уақыттарда өтіп отырды. Біреуінде классикалық антика, келесінде феодалдық дәуір ұзақ уақытқа созылса, біреулері капиталистік формацияға ертерек енді т.б. Тарихи дамудың осы ерекшелігіне сәйкес, ғалымдар арасында талайдан бері пікірталастар тудырып келе жатқан, ұлттық әдебиеттану көп маңыз бере бермеген мынадай мәселелер бой көтереді: ұлттығы мен мемлекеттігі, жазба әдебиетінің пайда болуы әр түрлі хронологиялық кезеңдерде жүзеге асқан халықтардың барлығы антикалықтан модернизмге дейінгі көркемдік даму сатыларынан өтуі міндет пе және мүмкін бе? Көптеген зерттеушілер осындай күрделі сауалдарға жауапты “әдебиеттің жедел дамуы” тұрғысынан қарастыруды ұсынады.

Әдебиеттің жедел дамуының ерекшелігі мұнда ұлт пен халық адамзат мыңжылдықтар бойы жинап-терген, бойына сіңірген немесе ғасырлар бойғы ізденіс пен көркемдік кемелдікке ұмтылысы нәтижесінде жасаған мәдени-рухани айналымға кіріп, бірден араласып кетеді. Осы жерде ұлттық әдебиет өзінің жүріп өткен жолы мен өз тарихында жасалған рухани құндылықтарға қайтадан қайырылып, оларға баға беруге, әлдебір тұтастық ретіндегі адам баласының қол жеткізген қазіргі әлемнің жағдайымен өзінің сәйкесетін, сәйкеспейтін тұстарын салыстыра бажайлауға мүмкіндік алады. Дамудың жаңа сапалық кезеңіне бірден көтерілгенде ұлттық сана ерекше өзгеріске түседі. Оның алдынан әлемнің барша халықтары жинаған қазыналар ашылады. Тек қана руханият саласында ғана емес, ғылым мен техника саласындағы жаңалықтар, материалдық құндылықтар, моральдық-этикалық нормалар, сан түрлі қоғамдық-саяси модельдер т.б. тарихымен бетпе-бет келді.

Қандай да бір ұлттың әдебиеті дүниені көркемдік таным арқылы қабылдау тарихының ұзақ жолында басқа елдердің үздік тәжірибелерін бойына сіңіру арқылы ол халықтар жүріп өткен мәдени-рухани сатылардың ерекшеліктерін қажетінше қабылдайды. Мұнда аударма-шығармалардың атқаратын ролі де орасан. Олай дейтін себебіміз, XIX ғасырдағы аудармалармен бірге бізге әлем классиктерінің ағартушылық-гуманистік, демократияшыл көзқарастарымен қоса, адамзаттың антикалық, ортағасырлық, ренессанстық, жаңа дәуірлік таным-бағыттары келді. Бұл тұрғыда Шығыс, Батыс, орыс мәдениеті және философиясымен байланысы анағұрлым кең түрде көрінетін Шәкәрім Құдайбердіұлының шығармашылық өмірбаяны айрықша ілгерішіл құбылыс болды. Шәкәрім Батыс пен Шығыстың дүниетаным негіздерін терең меңгере отырып, ұлттық ерекшеліктерге сай шығыстық, батыстық көркемдік таным формаларын поэтикалық интерпретациялау арқылы қазақ әдебиетіне орнықтыруға күш салды. Ол Гомерді оқуы арқылы ежелгі грек, римдік жәдігерлермен, Байронды зерттеу арқылы романтизм дәуірінің эстетикасын, Абай ықпалымен Гетені тану арқылы жаңа дәуірдің көркемдік ұстанымдарын, А. Пушкин, Л. Толстой сынды әлемге мәшһүр болып үлгерген замандастарының гуманистік идеяларын жаңа сапада қалыптаса бастаған жазба әдебиетінің көркемдік қабаттарына сіңіруге тырысты. Қысқасын айтқанда, Шәкәрімнің көркемдік әлемі — аса қуатты ұлттық негіз бен батыстық, шығыстық мәдениеттердің тоғысындағы күрделі поэтикалық құрылым. Суреткердің көркемдік-философиялық таным қырларын немістің классикалық философиясы, Батыстағы ортағасырлық және Қайта өрлеу әдебиеті, ағартушылары мен романтиктері еңбектері негізінде ақын болып қалыптасқан Гете поэзиясымен үндестіктерді саралай бастауымыз да соның айғағы [3].

Өзіне дейінгі қазақ халқының бай фольклорын, шығыс классиктерінің ең үздік мұраларын, Абай тағылымын жүйелі түрде меңгерген Шәкәрім дін мен ғылымға деген қозқарастарында Батыс ойшылдарының еңбектеріне (“Үш анық” трактатында батыс ғалымдарының ондаған есімдері келтіріледі), тіптен мистикалық ілімдерге дейін сүйеніп отырады. Тегінде, ол өмірінің соңғы жылдарын елден аулақтағы саят қорада өткізуі шығармашылықпен айналысудағы жан тыныштығын ғана іздеп бармаған деген ой келеді. Мысалы, ағылшын романтизмі дәстүрінде пайда болған

“Озерная школа” (“Көл мектебі”) деп аталатын әдеби мектептің үздік өкілдері — Водсфорд, Колридж, Саутилер де ғұмырларын қоғамдық ортадан алыс, табиғат аясында өткізгені мәлім. Ақынның бұл әрекетіне өзі аса ілтипатпен ден қойған Еуропа романтиктерінің әсері болуы мүмкін деген болжам айтпақпыз. Мұндай болжамға негізді біз Еуропадағы романтизмнің ірі өкілдерінің идеялық ұстанымдары мен олар қалыптастырған дәстүрлерден тапқандаймыз. Өйткені Батыс романтиктері күнделікті сұрықсыз өмірге өздерінің қиялындағы идеал өмірді қарсы қойды. Бірте-бірте қоршаған ақиқат өмірдің өзінің идеалындағы өмірге айналмайтынын түсінді. “Сонымен бірге, — дейді К.Ахметов, — романтизмге еркіндікті қорғау, жеке адамды бағалау мен дәріптеу, әр адам бойындағы бірегей қасиеттерге ерекше зейін қоюшылық пен дара адамды дәріптеу тән. Жеке адамды мадақтау буржуазиялық қоғамдағы адамдардың даралық бітімін жоғалта бастаған тарихтың аяусыз қадамына деген қарсылықты, өзін-өзі қорғауға ұмтылушылықты танытады” [4]. Шәкәрім жеке тұлғаның бойындағы ерекше қасиеттерді даралауда, оның қоғамдық дамудағы бөлекше орнын әйгілеуі Абай мен Толстойға арнап жазған шығармаларында айқындалды. Романтиктердің алыстағы елдердің тұрмыс-тіршілігі,

салт-санасына деген құштарлығы да, күнделікті күйкі тірліктен асқақ рух пен адамның ішкі ғажайып мүмкіндіктерін биік бағалайтын ерекшеліктері де қазақ ойшылының дүниетанымынан белгілі дәрежеде орын алды.

Ойшыл суреткер шет елдің озық рухани мұраларын мақсатты түрде зерттеп-игеруі, олардағы соны тәжірибелерді ұлттың көркем ой дамуына сәйкестендіре пайдалануға деген ұмтылысы бірнеше аудармалар жасауға мұрындық болып, XIX ғасыр аяғы мен XX ғасыр басындағы әдебиеттің жедел дамуына тың серпіндер берді. Шығыстың “Ләйлі-Мәжнүн”, Қожа Хафиздің жырларымен қатар, Л.Толстойдың “Ассирия патшасы Асархадон”, “Үш сауал” т.б. әңгімелерін, А. Пушкиннің “Дубровский” мен “Боранын”, американ жазушысы Гарриэт Бичер Стоудың “Том ағайдың балағаны” романын аудару арқылы ұлттық әдебиеттің рухани байланыс көкжиегін кеңітті. Суреткердің аудармаларын әдеби-эстетикалық құбылыс ретінде ашып көрсетуге қатысты біршама зерттеулер жазылғандықтан, олардағы тұжырым-пікірлердің ғылыми маңызына тоқталмаймыз. Біздің айтпағымыз, Шәкәрімнің өзге елдердің прозалық шығармаларын аударуға ден қоюы қазақ сөз өнерінің басқа сатысына аяқ басуына, көркемдік таным аясының кеңеюіне аса маңызды бетбұрыс болғандығы. Прозалық шығармаларды аударудың тәжірибесі толық қалыптаспаған кезеңде Ы.Алтынсарин мен Ш.Құдайбердіұлының мұндай қадамдарға баруы, біріншіден, ұлттың тарихи дамуы барысында қалыптасқан жағдайлар мен күрделі құбылыстарды бейнелеуде лайықты пішін іздеуінен. Екіншіден, ұлттық әдебиет өзінің ішкі заңдылықтары негізінде прозаға дейінгі жанрлық түрленудің қажетті сатыларынан өтіп, проза жанрын игеруге дайын жаңа деңгейіне көтерілді. Сондықтан да Шәкәрім аудармаларының тым-тым еркіндігін де әрқилы түсіндіріп келеміз. Б.Әбдіғазизұлы: “Шәкәрімнің аудармашылық өнері өзгеге ұқсай бермейтін, классикалық тәржіма аясынан асып кетіп жататынын”, — айтса [5]. Ө.Күмісбаев: “... Ш.Құдайбердиев жазған

“Дубровский” әңгімесі” Пушкин повесінің аудармасы емес, оның қайта қазақша өлеңмен жырланған формасы, қазақ ортасына лайықталған нұсқасы. Пушкин прозасының өлеңмен берілген түрі, повестің дастанға айналуы», — деген ойын алға тартады [6].

Әрине, Шәкәрім Л. Толстойдан кейбір қысқа әңгімелерді болмаса, А.Пушкиннің “Дубровский”, “Боран” сынды күрделі прозалық үлгілерін қара сөзбен аударған жоқ. Бұл шығармалардың кең насихатталуына қазақ ортасында прозаның әлі қарқынды үрдіс алмағандығы жалпыға түсінікті болса керек. Екінші жағынан алып қарағанда, өзінің прозалық төл шығармаларын жазу алдындағы күрделі дайындық кезеңі болғанына дау жоқ. Өйткені оның аудармалары жарық көрген уақытынан әлдеқайда бұрын жазылды. Шәкәрімнің қара сөзбен жазылған тарихи-философиялық трактаттары мен мақалаларынан басқа “Бәйшешек бақшасы” атты қысқа әңгімелер топтамасы, “Шын бақтың айнасы”, “Мен жетпіс екі жасқа келгенше” т.б. әңгімелері, “Әділ-Мәрия” романы дәстүрлі Шығыс пен әдеби алмасулар нығайып келе жатқан Еуропа эстетикасының ұлттық топырақта, ұлттық танымға сай синтезделуінен туған өзгеше сипаттағы дүниелер.

Сонымен, XIX ғасырдың екінші жартысынан бастау алған қазақ әдебиетінің жедел даму фазасына шығуында аударманың тарихи ролі орасан. Абай, Ы.Алтынсарин, Ш.Құдайбердіұлы, А.Байтұрсынов, Б.Өтетілеуов, М.Сералин жасаған аудармалар әлемдік көркемдік таным үрдісінің ұлттық әдебиет өтіп үлгермеген сатыларын жедел түрде меңгеруге, қоғамдық сананың жаңа формаларын тудыруға аса үлкен ықпал жасады. Соның нәтижесінде бірнеше жылдардың ішінде өзіндік жанрлық-эстетикалық талаптарға толық жауап бере алатын қазақтың ұлттық прозасы дүниеге келді.

Бұл тұста қазақ әдебиетіндегі жедел даму құбылысының фольклорлық негіздеріне тоқталып өтпеске болмайды. Ұлттық әдебиет адамзаттың тарихи-мәдени керуенімен қай жерде тоғысады, қай кезеңде кенже қалады, дамудың қай сатыларын жедел өткізеді? деген сауалдарға жауап іздеу барысында халықтың поэтикалық-фольклорлық ойлау мәдениеті, ұзақ уақытқа созылған фольклорлық дәуірдің берері көп. Қазақ халқының жазба әдебиеті қалыптасқанға дейінгі кезеңінде қоғамның рухани өмірі, болмысты образдап игеру ерекшеліктері фольклорлық-поэтикалық формада көрініс тапты. Мұнда бір-бірінен ажыратылмаған күйінде халықтың философиялық, құқықтық ойдандық, діни және эстетикалық т.б. көзқарастары тұтасып жүрді. Әдебиеттанушы үшін бұл күрделі үдерістер ішінен, яғни синкреттік шығармашылықтан нақты бір өнер саласы ретінде немесе қоғамдық сананың өзгеше формасы түрінде қабылданатын көркем әдебиетке өту қалай жүзеге асатынын бағамдау басты мақсат болып табылады. Өйткені әдебиеттің жедел дамуы құбылысында фольклор негізгі міндеттердің бірін атқарады. Г.Гачевше негіздесек, “әдебиеттің өтуге тиісті даму сатыларының қызметін фольклор атқарып, мәдениеттегі бос кеңістікті фольклор толтырады” [7]. Кезінде Ш.Уәлихановтың қазақ эпостарының образдары Еуропаның жазба әдебиетінен ешбір кем соқпайтынын айтуы да фольклордың әлемдік көркем ой дамуының жаңашылдықтарын бойына сіңіргіштік қасиетінің тағы бір куәсі болса керек [8].

Адамзат мәдениетінің антикалық дәуіріндегі мифтік таным мен мифологиялық дүниетанымына орай туған көркем дүниелерге ұқсас құбылыстар ежелгі қазақ мифтерінен аңғарылады. Алайда ерте уақыттағы қазақ мифтері ежелгі Греция, Рим, Египет, Үндістан, Қытайдағыдай тұтас жүйеге түсіп, көркемделген мифологияға айнала алған жоқ. “Оның басты себебі — Қазақстанда ертеде мекендеп, қазақты құраған ру-тайпалардың құл иеленуші мемлекет құрмай, рулық қауымнан бірден феодалдық қоғамға иек артуы. Жүйелі иерархиясы, тұрақталған орталығы бар көп жасаған құл иеленуші империяларда көне миф көркем мифологияға айналып, эстетикалық қызмет атқарған. Ал, рулықтан бірден феодализмге көшкен елдерде көпқұдайлы емес, бірқұдайлы дін орнап, көне миф жүйелену емес, қуғынға ұшырап, ыдырап кеткен, циклға түспеген, демек көркем дүниеге бірден айналмай, хикаяға, ертегіге ойысқан, жаңа жанр қалыптастырған. Феодалдық, бірқұдайлық қоғамда

көркемдік- эстетикалық функцияны миф емес, фольклордың басқа жанрлары атқарған”, — деп жазады С.Қасқабасов [9]. Біздің эпостық жырларымыздағы мифология элементтерінің грек мифологиясынан айырмашылығын ескермеуге болмайды. Ол заманда гректер түгелдей мифологиялық ойлаудың сатысында болды да, біздегі мифология элементтері аталық қоғамдық сананың жемісі — көбіне адам түрінде, антропология тұрғысында болып келді. Сонда да қазақ халқын құраған ру-тайпалардың табиғаттағы дүниенің барлығын бір деңгейден қараған мифологиялық дүниетанымы адамзат мәдениеті тарихының синкретті сатысымен үндестіктерге алып келді.

Қазақ прозасының қалыптасуын, оның аз уақыт ішінде әлемдік деңгейге көтеріліп үлгергенін де жедел дамудың нәтижесі деп танымыз. Іргелі елдердің рухани-мәдени тәжірибелерін сығымдалған түрде ұлттық өнерге сіңіру олардағы ірі-ірі әдеби бағыттардың, ағымдардың, әдістердің, стильдердің келуіне себеп болды. “Басқа әдебиеттер үшін өлеңдік поэзиядан қазіргі романға дейінгі қашықтық аса алшақ болса, Абайдың жолынан “Абай жолына” дейін қазақ әдебиеті бар жоғы жарты-ақ ғасырда жетті”, — деп жазады Н.И.Конрад [10]. Сондықтан әдеби құбылыстарды тексергенде оларды дәстүр аясында жетілген ұлттық факт тұрғысынан және әлемдік көркемдік дамуға қатысы тұрғысынан да салмақтап отыру маңызды.

Қорытынды. Проза (лат. *prosa*) – әдеби жанр, қара сөзбен жазылған көркем шығарма (әңгіме, повесть, роман). Проза әдебиеттің эпикалық тегімен байланысты, лирикалық проза немесе прозалық өлеңдер кездеседі. Проза XVII ғасырдың ортасына дейін сөз өнерінде поэзиямен аралас өмір сүрді. Тарихи шежірелер, жылнама, трактаттар, естелік, сапарнама, діни уағыздар, т.б. өлең жанрына тән шығармалар болып есептеледі. Шын мәніндегі проза Қайта өрлеу дәуірінде қалыптасып, поэзиядан бөлініп шықты. Осы кезден бастап әдебиеттің дамуында проза жетекші орынға ие болды. Рабғузи, Бабыр, М.Сервантес, Д.Дефонның шығармаларынан бастау алатын проза сөз өнерінің дербес, айрықша түрі ретінде қалыптасты. Сөз өнері тарихында проза поэзиямен тығыз байланысты дамыды. Прозада өмір құбылыстары, адам характерлері кең ауқымды қамтылып, жан-жақты суреттеледі. Бүгінде дүние жүзі оқырмандарының қолына тиіп отырған күрделі, көркем туындылары бар, биік даму дәрежесіне, кемел шағына жеткен, танымдық, тәрбиелік, эстетикалық әсері күшті қазақ совет прозасының эволюциялық өсу жолында жиырмасыншы жылдарда туған әр түрлі идеялық-көркемдік ізденістердің жемісі саналатын алғашқы үлгілердің маңызы зор. С.Сейфуллиннің “Жер қазғандар”, “Айша” повестері, “Тар жол, тайғақ кешу” романы; Б. Майлиннің “Раушан – коммунист” повесі, “Қадыр түнгі керемет”, “Шарифат бұйрығы”, “Жол үстінде” және т.б. әңгімелері; М.Әуезовтің “Қорғансыздың күні”, “Жетім”, “Қаралы сұлу”, т.б. шығармалары жиырмасыншы жылдардағы қазақ прозасының даму қарқынын, саяси-әлеуметтік нысанасын, идеялық-көркемдік деңгейін танытатын қатардағы шығармалар ғана емес, әдебиетіміздің алтын қорына қосылатын ұлттық классика үлгілері. Қазіргі қазақ прозасында Т.Шапайдың “Үйдің иесі” атты туындысы – гротескілік әңгіме. Бұл әңгіме ә дегенде ұсақ-түйек оқиғаға құрылғандай көрінеді. Кейіпкер өзі туралы айтқанда, “орташа” деген ұғымға екпін түсіреді. Бұл ойдың астарында иллюзия бар. Т.Шапай прозасы – қазақ әдебиетіндегі саяси гротескінің ерекше үлгісі. Үйдің иесі – бұл қожайын емес, біздің қоғамның аллегориялық бейнесі. Қаламгер аталмыш шығармасында тұрмыстық, заттық, этнографиялық портреттік детальдар арқылы кейіпкердің рухани әлеміне тереңдей үңіліп, адам психологиясын ашады. “Детальдар арқылы кейіпкердің қоршаған ортасы, халық тұрмысы шыншылдықпен бейнеленуі және сол дәуірдің мәдени-тарихи, тұрмыстық ерекшеліктері айқындалары хақ”. “Бұл пәтер бүгінде – сайтанның сауық үйі. Өзгелер бұл үйді Сайтан – клуб дейтін көрінеді”. Сол сәт сөрелер қайғыдан “опырылып түсті”. Бұл – күшті деталь. Қоғамның дерті күшті, ішінен іріп жатыр. Ал, бұл қоғамның рухани азғындап, іріп-шіруі қашан басталған?! “Сіз кітап оқуды қойғалы бері (яғни, не заманнан бері) осы үйді жың иектеді...” дейді үй иесіне қарсы сотта кітап шкафы. Жазушы заттарға адами кескін береді. Сылаңдаған сұлу қасық, күлімкөз рюмкалар – сайтанша арбайтын сұлудың өзі. “Алтын қасық аузыма кіріп шыққан сайын мадақ айтады, күміс қасық құлағыма жағымды тәтті өсектермен сыңғырайды” – бұл ер-азаматтың асыл қалыбына көлеңке түсіретін, қазақ қоғамын өрмекшінің торындай торлап алған жағымпаздықтың персонификациясы, яғни тұлғалануы. Өзі тұтынған заттар үй иесін жан-жағынан қаумалап, қарғыс айтады. Сол сәт тәубесіне түскендей болған ол “қайран алтын күндерім” деп, көкірегі қарс айрылады. Бұл өкініштен Шәкерім қажының тура осылай зарлағаны, жастық шағын сағына, алаңсыз күндерін аңсап құса шеккені еске оралады. Абайда бұл өкініш – ұлттың, этностың ащы өкініші: “Жасымда ғылым бар деп ескермедім” – қазақтың көп игіліктен кенже қалуы. Бұл әңгімеде заттар адамдардың мінез-құлқын қабылдап алған. Оқиға үй ішінде өтеді, пәтер – мемлекеттің символы. Қазақтың қазіргі мінезі заттарға көшкен: “Мен – қонақ шақырғанды, той-домалақты сүйетін адаммын”. “Өзім жетелеп әкеп, кәделі мүлік қатарына қосқан орындықтарым опасыз болып шыққанда, қалғаны мені жұлып жер, сірә”. Бұл да қоғамдағы сыбайлас жемқорлықтың аллегориясы. Енді пәтердегі зат атаулы бұрынғы құлдық, құлшылық мінездерінен жаңылып, қожайынды соттайды. Гротеск, сарказм әдісі, Рабле прозасының ықпалы байқалады. Көркем шығармадағы көркемдік құндылықтардың бірі осы заттар әлемі екендігі сөзсіз. “Сенің бар мәдениетің осылар” – дейді кітап шкафы, яғни руханияттың тұлғалануы үй иесіне ыдыс-аяқтарды нұсқап. Жемір қоғамда қарын мен қара бастың қамы мемлекеттік, отаншылдық мүддеден биік тұрады. “– Сенің аузыңа, құлағыңа, қарныңа қызмет ететіндер ғана бағалы, сыйлы, қонды-күйлі. Сенің миың мен жаның ұйықтағалы біз азып-тозып, бітіп барамыз! Сен көресің бе осыны?.. Ұғасың ба... нағылет?!”. Бұл енді памфлетке ұқсайды. Сатиралық проза осындай пафосты сүйеді. “Ол, ол ма, осы үйдің еденін шаршылап бөліп, сатып жібере жаздаппын! Әлі де ол ойдан қайта қоймасам керек. Шешен шәйнек қанша дүние шашқанымды, қанша затты

жалға бергенін қылға тізіп айтады”. Бұл жердің сатылуы мен ұзақ мерзімге шетелдіктерге жалға берілгеніне тұспал. Үйдің төбесін өрмекшінің торы басқан. Біздің қоғам да сол сияқты. Былық пен шылық. Үйді ол қараусыз қалдырғандықтан, қоғамнан аласталады – енді жаңа үй іздеуге мәжбүр. Қоғам тазару мен жаңаруды күтеді. Әңгімедегі гротеск ащы әжуадан туады. Бұл тұста Аристотельдің катарсис идеясы айқын сезіледі. Қ.Әбілқайырдың “Қағаз қаласы” атты әңгімесіндегі әлеуметтік сатира айқын. Баспанасыздық дерті қазақ қоғамын шырмауықтай шырмап алды. Жастар үшін бұл үлкен кедергіге айналды. Өзіне-өзі сенбеу, келешегіне күмәндану содан басталады. Қазақ халқы, оның өсіп келе жатқан ұрпаққа ие болатын бөлігі мұның зарын сұмдық тартты. Бұл қоғамда тамыр-таныстық, жағымпаздық дертін тудырды. Өзін-өзі кемшін сезіну енді нәсілдік, ұлттық ерекшелікке айналып үлгеруге шақ тұр, талайлардың тауын шақты. Әңгіме бірінші жақтан баяндалады. Гротеск пен гипербола мол, әңгіменің көркемдік құнын арттыратын да – сол. Автордың алып отырған суығы, жылуы жоқ үй әлеуметтік жағдайы жоқ суықтық. Қаңғыбас кім? Жазушы даладан келіп, қаладан ұядай орын таппаған сансыз қазақтың мұңын көрсетіп отыр. Баспанасыздық зарын тартқан қазақ ұлттық болмысына тиетін зиян мен зардапты шегіне жеткізе суреттейді. Бұл пәтер неге аспанда? Риторикалық сауал емес, пәлсапалық нышан. Пәтер құны аспандап кеткен заман, қазақ үшін ұсынса қолы, жетпейді. Бұл тақырыптық жағынан Қ.Мұбарактың “Пәтер” атты әңгімесімен үндес. Тіпті бір гротеск тәсілді екі жас жазушы қатар қолданады. Екеуі де жер бетіндегі пәтер емес, көктегі пәтерді яғни, қиялда ғана, тіршілікте болмайтын байлықты көксейді. Ел болу үшін мұндай әлеуметтік теңсіздіктің жегі құрттай зияндығын ашады. Яғни, шығармада бүгінгі әлеуметтік шындық, қазақ тағдырындағы шешуін күткен түйінді мәселе – баспана мәселесі негіз болады. Әңгімедегі аллегория пәтерсіздікті ишаралау үшін алынған. Пәтерлер пәтер сияғы жоқ, бұл да фантастикалық детальдар арқылы әсірелене суреттеледі. Бұл да – ишара, қазаққа жақсы, құны жоғары үй бұйырмайды деген түңілісті сарыннан туған. Басшылар төменді менсінбейді, жоғарыны ғана көреді. Мәтінде “жағымпаз үкімет, көз жұмған депутат” деген тіркестер бар. Жазушының қаламы солай жазуға тиісті. “Ауа райы ешбір министрлікке бағынбайды”, – екен деп, таң қалысады” – бұл да – жалдамалы құлдық психологиясы құрсаған бүгінгі қазақ қоғамының сиқы. Көркем сөз өзін екі формада танытады: өлеңдік (поэзия) и өлеңдік емес (проза). Әул баста жоралғылық және сакралдық, сондай-ақ, көркем мәтіндерде өлеңдік форма үстемдікке ие болып келді. Сөз саптаудың ырғақтық реттелуі “басқаларға қарағанда қоғамды ұйыстыра алатын» аса маңыздылық ретінде сезіледі, ойға оралады : “Өзінің айырықша маңыздылығы арқасында жиі және дәлді қайталауға ұшырайды. Бұл форманы есте сақтауға оңай болуға мәжбүрлейді, кез келген сөз және сөз тіркесімен айтыла салмайтын, қайта таңдаулы қолданыстармен айшықталған нәрсе оңай есте” деп атап көрсететеді М.Л.Гаспаров. Өлеңдік (поэтикалық) тілдің біздің жадымызда өмір сүру қабілеті прозаға қарағанда аса маңызды және даусыз бағалы қасиеті, оның көркем мәдениет құрамындағы тарихи ілікілігіне байланысты болып келеді. Антика дәуірінде сөз өнері мифологиялық және құдай мадағы поэзиясының (мейлі ол эпопея немесе трагедия болсын) жолын басып өтіп, әлі күнге дейін өздік көркем емес, шешендік және іскерлік (Демосфен), философиялық (Платон мен Аристотель), тарихи (Плутарх, Тацит) болып есептелетін прозаға өтетін жолды еңсерді. Көркем проза (тәмсіл, мысал, ертегілер) фольклордың құрамында өмір сүріп, сөз өнерінің мінберіне өнмендемеді. Ол өз құқығын біртте бірте жеңіп алды. Тек Жаңа уақытта сөз өнеріндегі поэзия мен проза в искусстве слова стали сосуществовать “терезесі тең” өмір сүре бастады да, оның үстіне соңғысы суырлып алға шықты (оның үстіне XIX ғасырдың 30 жылдарынан бастап орыс әдебиетінде де тап сондай болды). Сөз өнерінде сан ғасыр басым болып келген тенденцияға XIX ғ. (Гегель, Потебня) теорияшылары поэзия мен көркемдіктен тыс прозаны қарама-қарсы қойды. Ғалымдар тек біздің ғасырда ғана өлең мен көркем-прозалық туындылардың арасындағы өзгешелікті қарастыруға ден қоя бастады. Бүгінде тек қана сыртқы (формалдық, өзіндік сөздік) емес, сонымен бірге функционалдық сәйкеспеушіліктің өлең мен проза арасындағы айырмашылығы қарастырыла бастады. Осылайша, Ю.Н.Тынянов, “өлеңдік қатардың бірлігі мен тарлығы” ұғымын енгізіп, өлең <...> өзгеріске түсетін, жаңағаратын, байығатын мәндегі “бетер сөз” болып табылатындығын көрсетіп берді: «Сөз ішкі өлеңдік қатарға енгенде <...> өте күшті, жақын қарым-қатынас пен байланыста болуы», сөздің семантикалық (эмоционалды-мағыналық) бастау көзін айтарлықтай белсендендіре түседі. Өлең тілінің формасы мейлінше алуан түрлі. Ол егжей-тегжей зертелінді. Өлеңтану дегеніміз – өте жақсы қарастырылған әдебиеттану пәндерінің бірі болып табылады. Осы салаға қатысты байыпты ғылыми зерттеулерге сілтеме жасап отыратын байыпты оқу құралы бар. Сондықтан да, өлеңтану ұғымдары мен терминдері (өлең өлшемінің жүйесі, бунағы, тармағы, шумағы, ұйқасы және оның түрлері) біздің кітабімізде сөз етілмейді. Өлең формасының (ең алдымен буанағы мен өлшемі) өзінше эмоционалды айтылуға ие болып, мағынамен толығады. Заманалық беделді өлеңтанушылардың бірі М.Л.Гаспаров, өлең өлшемдері семантикалық теңдесімді болмайды. Бірқатар метрикалық формалар қатарына белгілі бір “семантикалы ореол” тән деп, тұжырымдаған болатын.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 “Әлем театр тарихы” “Өлке” Алматы, 2016 ж. 327 б
- 2 А. Сүлейменов. “Болмыспен бетпе – 75 бет”.
- 3 Б. Нұрпейіс “Қазақ театр режиссурасының қалыптасуы мен даму кезеңдері (1915 – 2005)”. Алматы “дәстүр” 2014 ж. 518 б.
- 4 “Бағыбек Құндақбайұлы және бүгінгі өнертанудың өзекті мәселелері”. Алматы: 2012. 276 б.

- 5 А. Аникст. “Теория драмы от Гегеля до Маркса”. Москва “Наука” 1983 г. 287б.
- 6 Қ. Қуандықов. “Тұңғыш ұлт театры” Алматы, 2019 ж., 214
- 7 С. Оралиев. “Қазақ драматургиясының очеркі” Алматы, 2017 ж., 119
- 8 А. Аникст. “Теория драмы на западе во второй половине XIX века”. Москва. “Наука” 1988 г. 311 стр.
- 9 Әлем театр тарихы. “Өлке” баспасы, 2016.
- 10 Р. Нұрғалиев “Арқау” Алматы. 576 б.
- 11 Евгений Гришковец. “Новая драма” // <http://seance.ru/n/29-30/perekryostok-novaya-drama/novaya-drama/>
- 12 Даниил Дандурей. “Новая драма” // <http://seance.ru/n/29-30/perekryostok-novaya-drama/novaya-drama/>
- 13 М. Кнебель “О действенноанализе и пьесы и роли” Москва “искусство” 1982 ж. 118 б. - кітап
- 14 Ардақ Нұрғазы “Әдебиет порталы” “Бекетке” пікір // <https://www.facebook.com/www.ult.kz/posts/960253674049965>
- 15 // <https://literaguru.ru/tragifars-v-ozhidanii-godo-analiz>

References:

- 1 “Alem teatr tarihy” “Olke” Almaty, 2016 j. 327 b
- 2 A. Suleimenov. “Bolmyspen betpe – 75 bet”.
- 3 B. Nurpeis “Kazak teatr rejisurasynyn Kalypsasuy men damu kezenderi (1915 – 2005)”. Almaty “dAstur” 2014 j. 518 b.
- 4 “Bagybek KundaKbaiuly jAne bugingı onertanudyn ozekti mAselerı”. Almaty: 2012. 276 b.
- 5 A. Anikst. “Teoria dramy ot GegelA do Marksa”. Moskva “Nauka” 1983 g. 287b.
- 6 K. KuandyKov. “Tungys ult teatry” Almaty, 2019 j., 214-
- 7 S. Oraliev. “Kazak dramaturgiasynyn ocherki” Almaty, 2017 j., 119
- 8 A. Anikst. “Teoria dramy na zapade vo vtoroi polovine XIX veka”. Moskva. “Nauka” 1988 g. 311 str.
- 9 Alem teatr tarihy. “Olke” baspasy, 2016.
- 10 R. Nurgaliev “ArKau” Almaty. 576 b.
- 11 Evgeni Griskoves. “Novaia drama” // <http://seance.ru/n/29-30/perekryostok-novaya-drama/novaya-drama/>
- 12 Daniil Dandurei. “Novaia drama” // <http://seance.ru/n/29-30/perekryostok-novaya-drama/novaya-drama/>
- 13 M. Knebel “O deistvennomanalize i pesy i roli” Moskva “iskustvo” 1982 j. 118 b. – kitap
- 14 Ardak Nurgazy “Adebiet portaly” “Beketke” pikir // <https://www.facebook.com/www.ult.kz/posts/960253674049965>
- 15 // <https://literaguru.ru/tragifars-v-ozhidanii-godo-analiz>

МРНТИ 17.09

<https://doi.org/10.51889/2021-1.1728-7804.54>

Шаханова Р.А.,¹ Саганаева А.А.²

¹ Қазақстанның миллион педагогикалық университетим Абай,
Алматы, Қазақстан

² Шығыс-Қазақстанның университетим С.Аманжолова,
Үст-Қаменогорск, Қазақстан

СВОЕОБРАЗИЕ ДЕТСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ РОССИИ

Аннотация

В статье рассматривается вопрос своеобразия и становления детской литературы в историческом контексте России. Во все времена к детской литературе предъявлялись самые серьезные требования, поскольку она является одним из важнейших источников формирования личности ребенка, его духовных ценностей, нравственно-эстетических качеств и носит воспитательный характер. каждому периоду характерны свои задачи, требования, темы, герои и т.д. Однако основная задача детской литературы во все времена оставалась неизменной – научить детей верить, любить, расти, понимать, искать, и вопрос о специфике детской литературы по-прежнему сводится к повторению истин о динамичном сюжете, ясности, доступности и увлекательности. В статье были проанализированы лучшие образцы российской литературы, которые передают все разнообразие и богатство мира, прививают детям литературный вкус и любовь к чтению.

Ключевые слова: своеобразие, детская литература, периодизация, сказки, чтение, воспитание, детская проза

Шаханова Р. А.,¹ Саганаева А. А.²

¹ Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы, Қазақстан

² С.Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті,